

УДК 37.013.46

БАГАТОГРАННІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО З ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА МЕТОДАМИ ОЦІНЮВАННЯ

Володимир Яценко (м. Київ)

Анотація

В представленій статті розкриваються питання гуманізації освіти, яка передбачає методологічну переорієнтацію процесу навчання з інформативної форми на розвиток творчої особистості людини, індивідуальний і особистісно-орієнтований підхід до навчання та, відповідно, оцінювання навчальних досягнень учнів, формування в них навичок самоконтролю, самооцінки й самовиховання.

Аннотация

В предоставленной статье раскрываются вопросы гуманизации образования, обоснование методологической основы учебного процесса перехода с информационной формы на развитие творческого потенциала ученика, индивидуальный и личностно-ориентировочный подход к обучению и, соответственно, оценивание учебных достижений учащихся основной школы, формирование умений самоконтроля, самооценки и самовоспитания.

Ключові слова: гуманізація освіти, розвиток творчості школяра, оцінювання і самоконтроль, самовиховання.

Постановка проблеми. Модернізаційні процеси, що охопили практично усі галузі освіти України, повинні відзначатися, насамперед, гуманізмом (від лат. *Humanus* – людський, людяний). Сучасні вимоги і завдання, які ставляться перед українською школою у кінцевому результаті передбачають реалізацію принципу гуманізації освіти, розвитку творчої особистості школярів.

Гуманізація освіти – центральна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людинотворної функції [1, с. 76]. Одним із цих компонентів є 12-бальна шкала оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, розвиток їх творчого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень. Носіями гуманістичних ідей були видатні представники епохи Відродження XIV-XVI століть та італійський філософ, поет і політичний діяч Т. Кампанелла, англійський мислитель-гуманіст Ф. Рабле, чеський педагог-гуманіст Я.А. Коменський й інші. Вони зробили неоціненний вклад у розвиток педагогічної думки світу. Сучасні дослідження присвячені, як правило, методологічному обґрунтуванню навчального процесу, у меншій мірі виховання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Визначним представником української педагогіки другої половини ХХ століття був В.О. Сухомлинський (1918-1970), який впроваджував ідеї гуманізму, розвитку творчої особистості школярів у навчальному процесі. Вивчаючи педагогічну спадщину нашого земляка, відзначимо насамперед багатогранність висловлених ідей, думок, методичних прийомів та способів актуалізації інтелектуальної діяльності школярів, що не втратили своєї актуальності і сьогодні. Зокрема, це відноситься до проблем оцінювання навчальних досягнень учнів основної загальноосвітньої школи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою представленої статті є вивчення та аналіз педагогічної спадщини Василя Сухомлинського у методичному (проблема оцінювання) та виховному (проблема розвитку творчої особистості школяра) аспектах дослідження.

Виклад основного матеріалу. На думку В.О. Сухомлинського, одним із підводних каменів навчально-виховного процесу є **перевірка (контроль)** знань, умінь і навичок учнів: «навчання охоплене постійною, щоденною

перевіркою (контролем)» [2, с. 377].* У методичному аспекті підкреслює: «який прийом не вибрали б, практична робота поєднує поглиблення знань їх перевіркою» [3, с. 275]. Загалом педагог розглядає перевірку, як цілісну частину педагогічного процесу: «перевірка знань, опитування не можна розглядати у відриві від усєї системи навчально-виховної роботи. Не можна планувати перевірку знань як якусь окрему сторону роботи. *Перевірка знань-це частина загального процесу навчання*» [4, с. 205], (курсив наш. – В.Я.). Ця світоглядна думка вченого показує важливість перевірки у педагогічному процесі, а також допомагає накреслити методологічні шляхи органічного поєднання з іншими не менш важливими частинами цього процесу, зокрема, розвиток творчого потенціалу школярів.

*Примітка: тут і далі переклад з російської мови здійснено автором.

Особливе ставлення В.О. Сухомлинського до оцінки. «З перших днів шкільного життя на тернистому шляху навчання перед дитиною з'являється ідол – оцінка. Для однієї дитини він добрий, прихильний, для іншої – жорстокий, безжалісний. Чому це так, чому він одного захищає, а другого тиранить – дітям незрозуміло» [5, с. 64].

Можливо дехто із наших сучасників припуститься думки, що видатний педагог висловлювався проти оцінки? Так, ні, він категорично заявляє: «я далекий від намірів взагалі вигнати оцінку з шкільного життя. Ні, без оцінки не обійтися. Але вона повинна прийти до дитини тоді, коли він уже буде розуміти залежність якості своєї розумової праці від особистих зусиль, затрачених на навчання» [там же].

І тут, що дуже важливо, педагог звертає нашу увагу на **виховний аспект** оцінки і оцінювання: «оцінка – це один з найбільш тонких інструментів виховання» [6, с. 52]. І, як акцентування «це найбільш гострий інструмент, використання якого вимагає великого уміння і культури.

Щоб мати право користуватися цим інструментом, потрібно насамперед любити дитину» [5, с. 145], (підкреслено мною. – В.Я.). У цьому

полягає сутність гуманістичних ідей Василя Сухомлинського, як і чеського педагога-гуманіста XVI століття Я.А. Коменського, який також наголошував, що спочатку необхідно любити, а потім учити.

Але, як підмічає український педагог, «біда багатьох учителів у тому, що вони вимірюють і оцінюють духовний світ дитини тільки оцінками і балами, ділять усіх школярів на дві категорії у залежності від того, учать або не учать діти уроки» [6, с. 23].

Особливо, це добре помітно у роботі з підлітками. Вони є найбільш вразливими щодо виставленої так званої *фіксованої* оцінки у класному журналі, і тут важливо знайти правильний шлях вирішення проблеми низької або як за оцінювання 5-ною системою – «незадовільної» оцінки. «Ми домовились (і ніколи не порушували цієї домовленості): якщо підліток не виконав завдання тому, що чогось не зрозумів, не вражати його відразу ж оцінкою. Ми взагалі не ставили незадовільних оцінок» [2, с. 378]. «Така, на перший погляд, проста справа, як оцінка знань школярів, – це вміння учителя знайти правильний підхід до кожної дитини, вміння рости у його душі спрагу пізнання» [5,143].

Хоча з іншої сторони обговорювальної справи відсутність оцінки для учня з психологічної точки зору не кращий вихід із навчальної ситуації. «У тому той і справа, що відсутність оцінки для дитини незрівняно більша біда, ніж двійка. У свідомості учня утверджується думка: якщо у мене немає оцінки, значить я ще не попрацював, як необхідно» [там же, с. 152].

Коли дитина отримувала постійно оцінку “2”, то з’явилась байдужість до самої оцінки. І про це В.О. Сухомлинський пише так: «діти, які отримують двійку за двійкою, нібито змиряються зі своєю участю, їм все рівно, іноді байдуже відношення дитини до своїх оцінок стає предметом насмішок товаришів, поступово усі діти зживаються з цим, звикають до того, що у Вані або Петра і не може бути інших оцінок, крім двійок. Це саме страшне, що можна уявити у духовному житті формуючої особистості. Чого очікувати від

людини, у якого уже з дитинства притупилось почуття власної гідності?» [там же, с. 141].

Поставлене запитання зрозуміло не рядове. Дехто вже має відповідь на нього. Мовляв із введенням нової (12-бальної) системи оцінювання будь-яка оцінка є позитивною. Але, як і у минулі часи, так і сьогодні, були школярі, які не бажали працювати або просто лінувались. Саме про це пише педагог: «я не за те, щоб невстигаючих вважали хорошими, щоб милуватись ледарями. Я за те, щоб не було неробства й лінощів. Я не знаю школяра, нормального за своїм розумовим розвитком, який хоча б з якогось одного предмета шкільного навчання не міг досягти відмінних результатів. І коли вам пощастить ці дрімаючі здібності пробудити, коли людина, яка сама на себе махнула рукою, стане відмінником хоч із одного предмета, – тут у вас, вихователю, найслухніший момент пробудити у школяреві громадську гідність» [7, с. 363], (підкреслено мною. – В.Я.).

Важливим елементом оцінювання є не лише оцінка педагога, а й що оцінюються: «у молодших і середніх класах оцінку ставлять лише за певний період спостереження вчителя над всією роботою учня –класною, домашньою, творчою» [3,275]. «Але не можна допускати і того, щоб оцінка балувала школярів, як це, на жаль, нерідко буває у школах. Сказала дитина слово – йому вже ставиться п'ятірка. Нерідко буває, що одне і теж запитання ставиться декільком учням, і кожний з них отримує оцінку. У результаті в дітей складається легковажне відношення до навчання. Дитина завжди повинна осмислити оцінку, як результат розумових зусиль» [5, с. 151].

В.О. Сухомлинський не лише вказує на недоліки під час оцінювання, але одночасно подає шляхи їх подолання. Він радить побудувати таку систему оцінювання, яка виключить будь-яку можливість зловживання оцінкою учителем. І тут доречним буде «бережливе користування оцінкою, як стимулом, який пробуджує до *праці*, особливо у тих випадках, коли

навчальне завдання вимагає *творчих розумових зусиль, роздумування, дослідження*» [там же, с. 146], (курсив наш. – В.Я.).

В.О. Сухомлинський у своїх працях торував шлях до розвитку гармонійної, всебічно розвинутої творчої особистості. «Гармонії особистості, що уявляється нам як ідеал всебічного розвитку, не можна досягнути без гармонійної виховної роботи. Навчання, уроки, виконання завдань, постійне одержування оцінок ні в якому разі не повинні стати єдиною і всепоглинаючою мірою, якою вимірюється людина, а вона маленька людина, сприймає, переживає цю оцінку, це щоденне вимірювання з особливою гостротою і вразливістю» [8, с. 74].

І це переживання виходить за межі внутрішнього світу дитини, коли починається обговорюватись у класі. Проти цього виступав В.О. Сухомлинський, коли давав відповідь на запитання «Що можна і чого не можна обговорювати у шкільному колективі?» «Недопустимо робити предметом обговорення у колективі: ...д) вчинки, викликані тим, що учитель допустив необ'єктивність у оцінюванні знань учня» [6, с. 217].

Необ'єктивність у даному випадку виступає, як чинник, який поглиблює гостроту і взапливість почуттів дитини під впливом оцінки. «Цей вплив оцінки стає виховною силою тільки за тієї умови, коли оцінка гармонійно зливається з внутрішніми духовними силами дитини» [8, с. 84].

Важливою психолого-педагогічною категорією оцінювання навчальних досягнень школярів є самооцінка, – судження людини про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком [1, с. 296]. «Для педагогічного колективу дуже важливо знати, наскільки розвинута в дитини емоційна самооцінка – оцінка власних вчинків, поведінки, особливо ставлення до інших людей» [4, с. 70].

Визначення самооцінки В.О. Сухомлинського розширює виховний вплив учителя на особистість учня до масштабів педагогічного колективу. Коли єдині педагогічні вимоги підвищують успішність школярів, роблять

перетворювальний виховний вплив. У результаті формується майстерність педагогічного колективу.

«Майстерність колективу – це педагогічні ідеї, але ідеї без конкретних справ перетворюються в пустоцвіт» [4, с. 18].

І ці ідеї, їх втілення – це успіхи наших дітей. Але успіх не прийде до учнів, якщо учитель не допоможе знайти шлях до нього. Розпочинати цю важливу справу необхідно із організації самостійної роботи учня. Даючи поради про відвідування та аналіз уроків, В.О.Сухомлинський вважав, що міцні знання не можуть здобуватись без самостійної роботи учня, а «результативність самостійної роботи всіх без винятку учнів – це один із стимулів, що спонукає до напруженої розумової роботи» [там же, с. 245]. А «пізнаючи на власному досвіді, як досягаються успіхи у розумовій праці, діти привчаються до *самоконтролю*» [5, с. 151], (підкреслено і курсив наш. – В.Я.).

Самоконтроль – усвідомлювальна регуляція людиною своєї поведінки та діяльності для забезпечення відповідності їхніх результатів поставленим цілям, вимогам, нормам, правилам тощо [1, с. 296]. Спочатку необхідно навчити учня планувати самостійну навчальну роботу, контролювати свої дії, передбачати наслідки своїх дій і співвідносити їх з тими, які вимагаються.

Більшу частину свого життя дитина проводить у колі сім'ї. Тож зрозуміло, який величезний вплив батьків на формування її особистості. І як учитель, і як батько Василь Сухомлинський переконався, що спільна робота школи та батьків є важливою у формуванні оціночних суджень школярів. «За два роки до початку шкільного навчання у нас починається цілеспрямована, ретельно спланована спільна робота школи і батьків» [6, с. 138]. «Заняття у батьківській школі проводяться два рази на місяць у кожній групі. Лекції читають директор, завуч, організатор позакласної роботи, вчителі, лікарі. *Цю роботу колектив вважає найпотрібнішою, найважливішою серед усіх інших справ*» [4, с. 65], (курсив наш. – В.Я.).

Використання набутих знань передбачає володіння учнями практичними вміннями і навичками. Дуже цінним у працях В.О. Сухомлинського є систематизовані за результатами багаторічної праці найважливіші вміння і навички, якими треба оволодіти у школі:

- «1. Уміння *спостерігати* явища навколишнього світу.
2. Уміння *думати* – зіставляти, порівнювати, протиставляти, знаходити незрозуміле; вміння дивуватися.
3. Уміння *висловлювати* думку про те, що учень бачить, спостерігає, робить, думає.
4. Уміння вільно, виразно, свідомо *читати*.
5. Уміння вільно, досить швидко і правильно *писати*.
6. Уміння *виділяти логічно закінчені частини* в прочитаному, встановлювати взаємозв'язок і взаємозалежність між ними.
7. Уміння *знаходити книжку* з питання, яке цікавить учня.
8. Уміння знаходити в книжці матеріали з питання, яке цікавить.
9. Уміння робити попередній логічний *аналіз* тексту в процесі читання.
10. Уміння *слухати вчителя* й одночасно записувати коротко зміст його розповіді.
11. Уміння читати текст і одночасно слухати інструктаж учителя про роботу над текстом, над логічними складовими частинами.
12. Уміння *написати твір* – розповісти про те, що учень бачить навколо себе, спостерігає і т. д.” [там же, с. 211-212], (курсив наш.-В.Я.).

Сучасний учитель, проаналізувавши найважливіші вміння і навички, якими володіє випусник загальноосвітньої школи, скориктує акценти у своїй педагогічній діяльності.

І на закінчення короткого екскурсу багатогранності педагогічної спадщини Василя Сухомлинського запам'ятаймо його мудрі слова, що управляти рівнем домагань особистості, стимулювати його підвищення – одна з тих сфер педагогічної майстерності, де навчання зливається з

вихованням колективу, де інтелектуальне життя колективу є великою силою, що зумовлює ставлення людини до самої себе й зрештою до с а м о в и х о в а н н я, розвитку творчої особистості школярів.

А результат самовиховання перевіряється практикою життя і пов'язане з самоосвітою.

Висновки: 1. Оцінювання навчальних досягнень учнів важлива складова частина педагогічного процесу. Педагогічні надбання українського педагога В.О. Сухомлинського, виділяють головну функцію оцінки – виховну. «Незадовільні» оцінки, а особливо відсутність оцінки негативно позначається на психологічному здоров'ї дитини. Переважання негативних емоцій створює психологічний дискомфорт і веде до моральних недоліків. Основна умова оцінювання – об'єктивність, – вираження відношення, яке існує між виявленим рівнем знань, умінь і навичок та вимогами навчальної програми, державних стандартів певного предмета.

2. Важливою психолого-педагогічною категорією є самооцінка – це відношення людини до своїх здібностей, можливостей, особистим якостям, а також до зовнішнього вигляду. При самоконтролі спочатку необхідно навчити учня планувати свою самостійну навчальну роботу, контролювати свої дії, передбачати наслідки своїх дій і співвідносити їх з тими, які вимагається.

3. Формування майстерності педагогічного колективу починається з підвищення методичної майстерності учителя, який формує всебічно розвинену і гармонійну особистість. Набуття найважливіших умінь і навичок є конкретизованою метою навчання та виховання гармонійної, всебічно розвинутої особистості.

4. Самостійна навчальна робота учнів вимагає від них активної розумової діяльності, самостійного виконання різних пізнавальних і творчих завдань тощо.

5. Робота школи і батьків є найпотрібнішою серед усіх справ навчально-виховного і оцінювального характеру.

6. Самовиховання задовольняє потребу в самовдосконаленні, а самостійне вивчення літератури – у самоосвіті.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. –Київ: Либідь, 1997. – 376 с.

2. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. – К.: Рад.шк., 1985. – 557 с.

3. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа // Вибрані твори в 5-ти т. Т.4. – К.: Рад. школа, 1976. – 640 с.

4. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. –К.: Рад.шк., 1988. – 284 с.

5. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – 2-е изд. – К.: Рад. школа, 1972. – 244 с.

6. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю. – К.: Рад. школа, 1984. – 254 с.

7. Сухомлинський В.О. З чого починається громадянин // Вибрані твори. В 5-ти т.Т.5.Статті. – К.: Рад. школа, 1977. – 639 с.

8. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори. В 5-ти тт. Т.1. – К.: Рад. школа, 1976. – 654 с.

9. Сухомлинский В.О. Методика виховання колективу // Вибрані твори. В 5-ти тт.Т.1. – К.: Рад. школа, 1976. – 654 с.